

ANTANAS

Antanui Miškiniui dažnai sakydavau, kad mudu esava du vienos gūžtos sakalėliu. Mudu buvome neišskiriamu: vis būdavom dviese. Jei kas mudviejų vieną pamatydavo gatvėje, tai būtinai klausdavo: „O kur Antanas?“ – arba: „O kur Joną padėjai?“

Buvome, taip sakant, savos rūšies Siamo dvyniai. Trejus metus išgyvenome viename kambaryje. Keliolika metų draugavome, ir ta draugystė niekad nenutrūko, o progų buvo, nes kai kas tos draugystės mums pavydėjo, nes kai kam, ir daug kam, rūpėjo mudu sukiršinti. Stengtasi sukiršinti labai opiu ir taikliu būdu: kuris mudviejų yra didesnis poetas? Tačiau mudu niekad šio klausimo nekėlėme ir nediskutavome.

O va kaip aš jį pažinau. 1923 metų rudenį atsitrenkė Aušros gimnazijon būrys rytų aukštaičių: Antanas Miškinis, Pulgis Andriušis ir kiti. Matydavau koridoriuose ir ypač drabužinėje vieną kareiviška miline, negailestingai sulankstyta kepure ir amžinu papirosu dantyse pramuštgalvj, kurs nuolat stumdėsi, dūko ir knygų ryšulėliu svaidėsi – jis man didžiai nepatiko.

Gyvenau tada Šančiuose, Vandens gatvėje. Mokyklon eidavau pėsčias. Taip vieną gražią rudens popietę, grįždamas namo, jau praėjęs Žaliąjį tiltą, nejučiom atsigrižau: gi žiūriu – tasai vėjo pamušalas lyg mane vejasi. Niekad nemėgau nieko trukdyti ir lygiai nemėgau būti trukdomas, tai pasijutau nejaukiai ir net norėjau paspartinti žingsnį, bet galop nutariau: kas bus, tebūnie, bet jau nebėgsiu, tačiau ir nesulėtinau žingsnio – ėjau, kaip ėjęs. Užvijo jis mane padusęs ir tarė:

– Miškinis... Antanas!..

Pavardę ir vardą pasakė lyg pasididžiudamas. Vardą ištare po geros pauzės ir kiek stipriau. Tačiau man nei viena, nei antra nieko nesakė. Tokios pavardės nebuvau girdėjęs. Kukliai pasisakiau savo vardą ir atkišau ranką. Jo ranka buvo smulki, plonyčiais piršteliais, bet geležinė, kaip mano tėvo. Mane jis pagarbino kolega, o gimnazistai, bent tais laikais, nai niekad nesikolegavo: kolegos būdavo vieni studentai. Dar paklausė: ar visada einu pėsčias? Atsakiau, kad taip, nes traukinėliu važinėti neišsigaliu. Jis pasigyrė, kad blogu oru jis važiuojąs traukinėliu, bet šiandien esąs taip gražus oras, kuris jam primenąs tėviškę bulvėkasio metu, kad jis kaip tik nutaręs gamta pasigrožėti.

Paklausė, iš kur aš kilęs. Jam buvo visai negirdėta mano tėviškė, kaip ir man jojo. Jis man paaiškino, kur yra jo gimtinė, ir, aišku, pasigyrė, kad jo kraštas labai gražus esąs, kad dabar ten žmonės laukuose būreliais bulves kasą, deginą bulvienojus ir dainuoja, dainuoja, net ežerai skambą. Apie sostinę jis nepalankiai atsiliepė, bet iš jo pasakojimo atrodė, kad jį miestas gąsdina ir traukia. Žodis po žodžio pradėjome kalbėti apie literatūrą. Pirmiausia apie rusus. Iš atminties neužsileisdami citavome viens kitam Lermontovą, Puškiną, Aleksandrą Bloką ir kitus. Nė nepajutome, kai praėjome mano Vandens gatvę ir atsidūrėme į Panemunės tiltą. Jis netoli to tilto gyveno, bet pasisiūlė mane palydėti ir jis mane lydėjo iki Žaliojo tilto, ir tik tada palengva ir pastovėdami traukėme namo.

Tik vėliau sužinojau, kad jis rašo. Gimnazijoje tada literatūros gyvenimas virė. Virė ir aistros. Buvo meno kuopelė su literatūros vakarais, laikraščiu, vaidinimais ir paskaitomis. Atsirado Pulgio Andriušio *Šepšeliada*, satyrinis leidinėlis, jo vieno prirašytas ir iliustruotas, nukreiptas prieš mokytojus ir ypač prieš tuometinį visų mokinių siaubą, matematikos ir fizikos mokytoją Račiukaitį. Neatsimenu, ar Pulgis pats save, ar kas kitas jį buvo praminęs Šepšeliu, iš to, nusižiūrėjus į *Iliadą*, ir *Šepšeliados* vardas. Pulgis savo satyrose gana vykusiai parodijavo *Kalevalą*. Vienas jo tų laikų dveilis man liko atmintyje:

*Ir pragydo gaidužėlis,
Užgiedojo vištos vaikas...*

Petras Juodelis leido savo *Skaidrą*, kurioje Miškinis pradėjo reikštis savo eilėmis ir polemniais dalykėliais. Jis buvo karštas, ambicingas ir bendrai nesileido ant nuospaudų minamas, bet argumentuoti negebėjo, daugiau riksmu imdavo viršų. 1925 metais jis paskelbė *Lietuvyje* pirmąjį savo eilėrašį. Buvo sensacija. Juodelis jį puolė: kam, girdi, moksleiviai eina į didžiąją spaudą? Miškinis kirtosi, kad viso to žygio prieš jį priežastis esąs pavydas. Dabar tai atrodo vaikiška, bet tada buvo visus sukrėtęs įvykis. Tais metais ir aš pradėjau gimnazijoje „viešai“ rodytis su savo eilėmis.

Miškinis buvo už mane klase vyresnis: jis gimnaziją baigė 1926, o man dar metai liko. Sekančiais metais jis studentavo, bet ir luominė bedugnė draugystės nenutraukė. Jis mane nusivesdavo universitetan paklaustyti Tumo, Dubo, Herbačiausko... Retkarčiais nueidavome pakvankoti į seimo posėdžius. Seimas paliko man labai nerimtą įspūdį. Ten mačiau ir girdėjau garsų Plečkaitį. Labai jau aiškai matėsi tarpas tarp demagogų (tą žodį vartoju gera, vadovų prasme) ir neryžtingos bei inertiškos parlamentarų masės. Arba vėl išstisus posėdžius karštai diskutuodavo apie kažkokį Povorotnikovą, kuriam tūli nepagailėdavo labai jau nepalankių žodžių ir, lietuviškųjų pristigę, vadindavo jį „deržimorda“ ir kitaip. Tą nusigėrusį Šančių sentikį ar stačiatikį vėliau sutikau spaudos horizontuose.

Visur mudu būdavome drauge ir viešame gyvenime – drauge dalyvavome ir parapijos bažnyčios peštyne. Nemaniau, kad mano Antano taip narsaus esama. Kai pasiekėme Rotušės aikštę, jau minia buvo taip tiršta, kad sunku bepaslinkti, bet šiaip taip prisiryžėme ties pačia šv. Trejybės bažnyčia ir šiaip taip girdėjome, kad viduje šventomis giesmėmis rungiasi dvi pusės – tarpais lenkiškos, tarpais lietuviškos giedamos giesmės garsiau pasigirdavo. Minia spraudėsi vidun, kur, atrodė, jau ir taip pilna kupina buvo. Staiga pradėjo veržtis lauk įsūtę žmonės. Tarpduris lazdomis pasišiaušė, kaip ežys judančiais spygliais. Lazdos barškėjo, bet daugiau viena į kitą, nes spūstis buvo didelė, ir tik labai iškelta ranka galėjo pajudėti. Ir ką aš matau: mano Antanas pradėjo sukti apie ausį piršto storumo nendrine lazdeyte ir veržtis priekin. Pradėjau jį raminti, tvirtindamas, kad bus ten kam ir be mūsų, bet jis išsirovė iš mano gniaužto rankovę ir dingo. Argi aš galėjau atsilikti? šokau daugiau jo ieškoti, nei progos kam užduoti ar gauti, bet jo nepavijau. Įsiveržiau į klebonijos kiemą: keturi įvairaus amžiaus vyrai plovėsi kruvinas kaktas ir šukavosi sutaršytus plaukus. Visi kalbėjo lietuviškai, tik atokiau stovėdama davatkėlė visa gerkle rėkė ir burnoje lenkiškai, kad lietuviai buvo ir yra pagonys.

Pasidairiau kieme ir pamačiau, kad ten nėra kas mato ir veikia, tai grįžau atgal į aikštę. Pats minios tirštis virė prie miesto muziejaus. Čia su didele pompa ir fanaberija švaistėsi lenkų frakcijos seimo atstovai, lydimi laikraštinių ir fotografo. Pastarasis prie pat manęs statėsi foto aparatą, o už jojo stovėjo sveikatingo sudėjimo studentas Juozaponis ir abiejų rankų pamaldžiai ant pilvo sunertais pirštais laikė prispaudęs gumbuotą lazda. Jis taip smalsiai žiūrėjo į muštravojamą ir visom ilgom kojom nepaklusnų aparatą, lyg niekad savo gyvenime tokio daikto nebūtų buvęs matęs, bet kai anas susitvarkė ir buvo bespaudžias mygtuką, studentas panteros vikrumu pajudėjo iš vietos ir lazda taip patraukė per aparato dumplės, kad jos atsiskyrė nuo dėžutės ir laikėsi tik prie stiklų, gi pats aparatas, lyg ant slidaus ledo, išsižergė ir sukniubo ant grindinio akmenų. Fotografas buvo nepėsčias, bet rankose nieko neturėjo, tai po poros smūgių apleido kovos lauką ir aparatą, kurį pasipainiojęs laiškinkas sunkaus kareiviško bato pakaustytu užkulniu čia pat į grindinį sutrynė.

Seimo atstovai lenkai garsiai skelbė savo parlamentarinę neliečiamybę, bet keli geležinkeliečiai įmobilizavo juos lydėjusį policininką, tai ir nebuvo, kas jų tą neliečiamybę gina. Dėl to, gavę po porą kietų nykščių pašonėsna, ištirpo aikštėje kaip kamparai. Prie jėzuitų kažkas kažką mušė. Pasirodė, kad lenkų Dievo Motinos Globos draugijos žemesnysis personalas tempėsi į kiemą geležinkelietį, kuris ir šaukėsi draugų pagalbos. Jo draugai, kurie globojo lenkų frakcijos seimo atstovų palydovą ir gražumu stengėsi įdiegti jam patriotinės dvasios, pamatę, kad jų draugą lenkai, kieman įsitraukę, gali nulinti, išvoti,

pradėjo ne juokais stumdyti policininką ir ūdyti jį šiais žodžiais: „Eik greičiau, stuobry tu, atgink nuo tų prakeiktų lenkų žmogų lietuvi! Jei neisi, tai mes tave čia vietoje nutašysime kaip pabėgį, iš visų keturių šonų...“ Neryžtingas policininkas galop pasileido į tą pusę. Lenkai, pamatę atbėgantį policininką, paleido geležinkelietį ir užsidarė vartus.

Ilgai teko nardyti kiek praretėjusioje minioje, kol susiradau Miškinį. Jis buvo nusivylęs ir nekalbus. Paklaustas, ką jis nuveikęs, šaltai atsakė. „Nieko... Spūstis, be to, ant kaktos neparašyta, kas lietuvis, o kas lenkas.“

Tų pačių metų lapkričio mėnesį panašiais žiūrovais teko dalyvauti studentų manifestacijose prieš demokratiškąją valdžią. Atėjo jisai pas mane ir veda, ir visą laiką kalba: „Jau kad bus šiandien, Jonai, audružėlės, tai bus...“

Einava mudu Laisvės alėja ir matova, kad žmonės plaukia senamiesčio link. Prienava alėjos galą ir žiūri: nuo Liaudies namų Lukšio gatve ateina minia su Maironio giesme „Nebeužtvenksi upės bėgimo“. Mums belūkuriuojant, nes minia jau buvo čia pat ir planavome prisidėti pačioje alėjoje, pasirodė rezervas pastoti manifestantams kelio. Kai manifestantai pamatė rezervą, užtvėrusį gatvę, pradėjo giedoti himną. Rezervininkai kiek sumišo: reikėjo pagerbti tautos giesmę, tai jie po truputį atbuli traukdami prileido studentus prie didžiosios miesto arterijų sankryžos: Didžiosios Vilniaus gatvės, Ukmergės plento ir Laisvės alėjos. Studentai šaligatviais prasibrovė pro rezervą užtvėrusį ir, susigrupavę jų užpakalyje, pradėjo su giesmėmis žygiuoti alėja. Rezervas įsiuto ir net šaligatviais pradėjo leisti arklius.

Toje sumaištyje pamačiau vieną Partenono frizų vertą vaizdelį. Miesto sodo šaligatviu, muistydamas galvą, lėkė arklys (aišku, su raiteliu) ir protarpiais nešė, protarpiais vilko trumpai į kamanas įsikibusią studentę, ilgom išpintom kasom. O studentė, pusiau atbula, lazda velėjo žirgo šonus ir rezervistą, kuriam net kepurę numušė. Tariau tada Miškiniai: „Na, brolyti, ir mergina! Ji arklį ne vien elementoriuje yra mačiusi!“ Jis atsakė: „Šlykštu, Jonai! Bet dragūnas mergina...“ Kiek palaukė ir pridėjo: „Tikra amazonė!“ Man pastarasis epitetas gana banalus atrodė, bet ir aš pats dar toliau ta linkme nuėjau tardamas: „Čia jau ne dragūnas ir ne amazonė, o tikra mitologijos Atalanta: tokią galėtum drąsiai leisti vieną prieš Beotijos šerną!“

Mums taip bekalbant, arklys įsmuko su raiteliu ir priedu į spūstį, ir mes nematėme, kuo ta nelygi kova baigėsi. Rezervininkai varė arklius į žmones kaip į rugius. Policija apsupo mudu aikštelėje prieš valstybės teatrą. Girdėjome giesmes ir riksmą prie Karo muziejaus, bet ten prasiskverbti buvo neįmanoma. Iš kažkur atsirado studentas humanitaras Mardosas, jis ėjo nuleidęs petį: policininkas jam rimtai buvo patraukęs per mentes. Jis ėjo su kitais pas gydytoją išsiimti liudijimo, kad galėtų policiją patraukti tieson, bet nieko, kaip vėliau sužinojome, vargšas nepėšė ir, regis, vos daboklėn nepakliuvo už tai, kad teisybės ieškojo. Valstiečių liaudininkų valdymo mėnesiais demonstracijų būdavo apstu, bet jų niekas netrukdė. Liaudininkai škart buvo šališki. Dvi demonstracijas pats savo akimis prieš tai buvau matęs: demonstrantai praėivius užkabinėjo žodžiais ir veiksmais, o policija visai jų net žodžiu nedraudė. Studentai ėjo labai tvarkingai ir net dainavo kultūringai. Ekscesai prasidėjo tik tada, kai policija visu brutalumu įsikišo. Vadinasi, bent prieš galą valdžia šauniai pasispardė. Jei demokratinė administracija visą laiką būtų taip energinga buvusi, tai joks Smetona liaudininkams valdžios būtų neišplėšęs.

Miškinis piktinosi: „Tai va ko sulaukėme: vieni kitus mušame.“ Norėjau į dalykus pažvelgti iš linksmosios pusės: studentai tam ir yra, kad triukšmautų ir kad juos kas nors muštų. Miškinis su tuo nesutiko ir patį prezidentą muilu išvadino.

Reikia pastebėti, kad jis visus neigiamus žmones skirstė į tris kategorijas: kirvis, nuodas ir muilas. Kirvio prasmė: nesukalbamas ir kietas; nuodas – kenksmingas ir klastingas; muilo prasmė kiek komplikuočiau ir platesnė – nuobodus, įkyrus ir kvailas. Jei jis sutikdavo kiek sudėtingesnį tipą ar norėdavo konkrečiau žmogų apibūdinti, tai darydavo tų trijų žodžių kombinacijas: kirvis ir muilas, muilas ir kirvis, nuodas ir muilas.

Man išsikinkius iš gimnazijos pavalkų, dar labiau suartėjome. Jis nešiojo mėlyną humanitaro kepurę, aš

pasitenkinau žaliu lankeliu ir baltu viršum, kurs netrukus tapo bjauriai pilkas. Studijuoti ruošiausi labai rimtai, bet man tai padaryti buvo labai sunku, nes jau ir paskutinėse dviejose gimnazijos klasėse tėvai maža ką man bepajėgė padėti. Įsikūriau pas seserį Veroniką Epušotė, prie Pamierio stotelės Vilniaus ruože, apie ketvertą kilometrų nuo Pravieniškių. Paskaitos universitete buvo nuo 8 ryto iki 10 vakaro, o mano traukinys pasiekdavo Kauną apie 8, tačiau grįždavo atgal trečią valandą, tai, pusantro mėnesio tikru studentu taip pavažinėjęs, priėjau išvadą, kad iš to naudos labai maža ir kad reikia ieškoti tarnybos ir keltis į miestą. Gavau daugiau negu nežymią tarnybėlę Žemės Banke (aš ten daugiau nei du metu rašiau interesantams prašymus). Miškinis mane priėmė gyventi pas save. Jis tada gyveno Laisvės alėjos 10 numerio kieme. Tai buvo nedidelis priekambaris, bet šeimininkai eidavo per virtuvę, tai mes turėjome savo rūšies atskirą jėjimą. Viduj buvo dvi lauko lovelės, mikroskopiskas stalelis ir bambuko etažerė. Mūsų podėlis būdavo po lovomis.

Tada gi kaip tik buvo tie šaunūs fokstroto *Valencija* laikai. Visi langai per dienas ir naktis tuo fokstroto skambėjo, o vakarais juo maurojo Parodos eksplanadoje pirmieji garsiakalbiai įsikūrusiame Luna Parke. Dainavome ir mudu, dažniausiai mano sulietuvintą puskupletį:

*Valencija, beržo lapą, beržo lapą
Ir berželio lapelius...*

Ir tada pastebėjau: juo kvailesni ir neprasmingesni žodžiai, juo smagiau dainuojami. Po kokių metų atėjo *Bublički*, o dar vėliau *Dona Klara*, bet nei vienu motyvu Kaunas taip nedūko kaip *Valencija*. Atsirado pirmoji reklama, kurią galėdavai matyti visur: ant konkės, gatvių kampuose, ant tvorų ir kitur: „Alphonse Chic – likeriai, konjakai, vynai“. Vaikščiojo mieste ir Binkio tam komersantui sukurtas dvieilis:

*Nieko nelaukęs, Alfonsai Šik, –
Paršai ragauk ir mus vaisyk!*

Miškinis apsvaigo miestu, ir jojo poezijoje atsirado visi didmiesčio atributai: parkai, skverai, bulvarai, šviesos, asfaltas... Miestas jį, kaip minėjau, gąsdino ir viliojo.

Aišku, andienykštis Kauno urbanizmas buvo labai prastas. Kad ir tame pačiame Luna Parke – lentos vyravo: lentų kaltas paviljonas, lentiniai takeliai (damų prakeikimas palijus – užminti švirkšdavo purvą ne tik ant suknelių, bet ir į akis), lentiniai, nors ir labai imponantiški laiptai į kalną: kelios girliandos spalvotų lempučių ir triukšmas: garsintuvų plokštelinė muzika ir šokančių bei girtų šūkavimai. Visa tai greičiausiai Miškinis matė ir girdėjo tik iš pakalnės, nes ten linksminosi speciali publika: kirpėjai, siuvėjai, šoferiai ir vienas kitas smarkesnis studentas. Bet tai ir buvo prizmė, pro kurią jis matė Miestą: jo triukšmą, šviesas, nuodėmę ir džiaugsmą: „Būkite užmirštos, išmaldos siekiančios tiesiamos rankos“ („Balta paukštė“). Na ir mano Luna Parko nuotrupos, atsiradusios daug vėliau, kai jau to parko ir žymės neliko, siekia tuos pačius šaltinius.

Mudu augome drauge su tuo miestu. Kur buvo visko: deimantų ir purvo. Atsimenu, dar gimnazistai būdami, praeidami pro Konrado kavinę, matydavome prie lango sėdintį poną su baisiai vienoje pusėje išsiplėtusiomis kaklo liaukomis. Sėdėdavo jis arba vienas, arba su kuo kitu, bet vis toje pačioje vietoje: prie jėjimo durų, veidu į Įgulos bažnyčią. Jis gerdavo kavą ir stebėdavo praeivius. Man Miškinis pasakė, kad tai garsusis Petras Vileišis.

Kartą beeinant taip pro šalį to lango Miškinis tarė: „Ek, Jonai, kai tik nusimesime šias kepuraites, tai ir mes čia užsuksime taip kavutės išgerti!“ Ne tiek pinigų, kiek drąsos mes tada, gimnazistai, stigome. Jau jis pažinojo provincijos arbatines. Jis man tvirtino, kad Kupišky net 37 arbatinės, bet visur tik silkė ir degtinė, o arbatos nei vienoje užsimušęs nerasi. Sakėsi su broliu Motiejum ir dar vienu savo krašto žmogumi – seimo atstovu – daug kartų buvo buvęs pietauti pas Urboną. Kavinė, kur žmonės geria tik

kavą ir kitus nekaltus gėrimus, jam atrodė sunkiau įžengiama, negu tamsiausia žuvinės turgavietės landynė.

Mėgo mano Antanas patogumus. Važiuojome kartą abu į Šiaulius antra klase. Įėjome į vagoną. Jis pirmas atsėdėjo ir nušvitusiu veidu man tarė: „Jonai, minkšta!“ Ir pradėjo suptis ant sėdynės lingių. Aš jam tariu: „Eik tu, Antanai, nesistebėk ir nesisupk, dar kas pamatys ir pasakys, kad pirmą kartą važiuojame antra klase!“ Jam tai patiko, ir jis greit antroje klasėje pasijuto kaip namie. Už Kėdainių mes įsidrąsinom net įeiti į vagoną-restoraną kavos nugerti: mes tenai prasėdėjome iki Radviliškio, kol traukinys skrido per rudens rūkiais skęstančias ir vandens klanais telkšnojančias lygumas. Miškinis žydėte žydėjo ir tirpte tirpo džiaugsmu.

Panašiai jis ir pirmą kartą įžengė kavinėn. Dar gimnazistai buvome abu, kai jam pasigyriau, kad klasės draugas Leiba Zaksas mane su Juodeliu buvo nusivedęs pas Perkauską. Jis labai nustebo, bet sužibo jo akys, ir jis pradėjo cituoti „Sakmę apie Igorio žvgj“: „Kad ir žirgą prarasiu, kad ir ietį nulaušiu į poločaną lauko kraštą, bet aš noriu šalmu žydriojo Dono paragauti...“ – „Trumpai tariant: Jonai, tu žinai kelią, tai einam ir nueinam šį sekmadienį apie penkias. Statau aš!“

Nuėjome. Užsisakėme kavos, juodos, anot jo, kaip nemigo naktis. Aš jį pataisiau – kaip mainų naktis. Jis paklausė: „Kodėl mainų?“ Atsakiau: „Todėl, kad mainų naktimis nėra mėnulio, o nemigas gali imti ir šviesią mėnesieną.“

Buvo jis plataus mosto žmogus. Gana ceremoningai išsitraukė pačių geriausių papirosų pakelį, nors tada rūkydavo trečios rūšies *Pirmyn* (vėliau abu *Regata*), plačiu mostu paklojo ant marmuro ir paprašė poetą pasivaišinti. Jam buvo didelė šventė, ir išėjome abu pakiliu ir laimingu, kojomis žemės nesiekiančiu. Eidamas Žaliakalnį, kur tada mudu gyvenome – aš Žaliojoj, jis Malūnų gatvėj – dėjo naujus posmus naujam eilėraščiui.

Atsiskirdamas pasakė, kad jis dar negali man paskaityti, nes reikia dar palyginti, bet ryt poryt paskaitys kažką tikrai gerai susuktą. Jis taip visą laiką vaikščiodamas ir niūniuodamas sudėdavo savo eiles. Savąsias rodydavau Juodeliui ir jam, o jis broliui ir man. Jei pasakydavau „gerai“, būdavo tikras laimėjimu ir sakydavo: „Ag ne iš kelmo spirtas esmi!“ Tiesą pasakius, man viskas tada jo buvo gerai. Man jis buvo nepasiekiamas aukštuma. Ir dabar atrodo, kad jis iš to savo tikrojo kelio *Varnose* jau buvo išklydęs. *Paukštėje* buvo daug svaresnis: nors tenai dar žodžiai kliuvo ir šiaip daug stigo, bet jis buvo daug platesnis ir daugiau galimybių turėjo.

Kai mudu gyvenome minėtame prieškambarėje (laikinoje sostinėje tąsyk buvo labai trumpa su butais), jau turėjome po šiojį tokį eilių bagažėlį. Jam buvo patogiu – sustatydamas eiles, jis popieriu nesinaudojo: visa jo atmintyje tilpdavo. Mano rašymo būdas visai netikęs: užbraukęs žodį, negaliu toliau rašyti tame pačiame lape, nes mane pataisymai erzina ir blaško – turiu imti naują lapą, rašyti iki pataisymo ir tik tada tęsti toliau. Taip dažnai, ir trumpą eilėrašį rašydamas, sugadindavau dešimt ir daugiau lapų. Tos ydos neatsikračiau iki šios dienos. Parašytą dalyką labai blogai atmindavau, nes man pindavosi visi rašymo metu panaudoti varijantai. Taip nutikdavo net iš popierio viešai kur beskaitant eiles: įsiskaičius, nejučiomis žodžiai nukrypsta nebaigto posmo varijantu, tai imi ir užsikerti. Kartą taip nutiko man su teatre skaitytu „Katarsiu“: vienas posmas buvo geresnis, tai ėmiau ir ant jo nušokau, bet jam stigo paskutinės eilutės, tai reikėjo ją mykte numykti. Miškiniai to pavojaus nebuvo: jis galėjo po metų kitų tiksliai užrašyti pirmąjį eilėraščio varijantą ir valandos tikslumu po juo padėti datą. Atmintį fenomenališką turėjo. Po dešimties metų galėjo tiksliai pasakyti, ką kurią dieną valgė ir ką kalbėjo. Negana to: taip gyvai ir vaizdžiai bei smulkiai gebėdavo nupasakoti būdingus tos dienos įvykius, nors paprasčiausius ir nereikšmingiausius, kad klausančiam atsistodavo prieš akis ta diena daug aiškiau nei vakaryktė. Atsimenu, jis tada pavasariop pradėjo skųstis, kad eilų jau didelis pluoštas prisirinko ir kad jau ir jam sunku jas visas atminti: „Nuvažiuosiu atostogų ir jas visas ir aš surašysiu“. Bet jas surašė tik tada, kai rinkinį reikėjo spaustuvėn nešti.

Man tada nutiko nelaimė. Niekaip negalėdavau eilių galutinai užbaigti: vis kliūdavo šis tas beskaitant, vis reikėdavo taisyti ir keisti. Su rankraščiais nesiskirdavau, manydamas, kad gal kada visai nejučiomis ateis koks nors tinkamesnis žodis ar mintis – ir kartais ateidavo – tai rankraščius nešiodavau kišenėse iki tol, kol popieris į skutelius susidėvėdavo, ir tik tada, kai jau jis krisdavo gabalais, dėdavau į gilzių dėžutę. Ją vieną dieną palikau ant stalo atvirą. Tarnaitė, valydama mūsų kambarį ir pamačiusi bjaurių popiergalių pūpsančią pilną dėžutę, pamanė, kad juos palikau išmesti, ir „nuvalė“ stalą. Ten buvo beveik rinkinėlis – keliolika eilėraščių – ir visi dingo. O buvo ten vienas kitas „Gegutėlės“ ir „Kapų“ tipo bei nuotaikos, kurių ir šiandien man gaila. Visos pastangos restauruoti iš atminties nuėjo niekais.

Taip Miškinio, eiles rašančio, nekad nemačiau: rašė jis prie stalo tik meilės laiškus, kuriuos, kai meilė nelaimingai baigdavosi, skaičiuodavo kilogramais. Knygų skaitė jis taip pat labai mažai. Uoliai ir greitai skaitydavo tik vadovėlius, konspektus ir užrašus. Tačiau visada būdavo à *la page*. Jis tai su vienu, tai su kitu susitikdavo ir, jo paties žodžiais tariant, iš kiekvieno šį tą išpešdavo. Kartą, susižavėjęs Unamuno knyga, papasakojau kelis palaidus epizodus. Po poros dienų mudu sutikome jo brolių Motiejų, ir Antanas pradėjo šiam pasakoti, ką aš jam buvau pasakojęs. Mane stebino, kad jis iš mano palaido pasakojimo susidarė kažkokią pilną to veikalo visumą ir kad jis visą veikalą gerai ir pilnai suprato, be to, mokėjo geriau papasakoti negu aš.

Matydamas mane daug skaitantį, nutarė ir jis paskaityti: „Ne, Jonai, taip negalima, turiu ir aš šį tą paskaityti, jaučiu, kad mano elėsin reikia įsūdyti daugiau filosofijos.“ Po poros dienų parsinešė filosofinio turinio knygą, brolio ar kieno kito rekomenduotą, nusiavė batus, išsitiesė lovutėje: „Bus ji man čia „no son griaduščij“ (priešmiegiui), Jonai!“ Pasistatė ant krūtinės atskleistą knygą ir, nė pirmo puslapio neperskaitęs, kietai užmigo ir pradėjo knarkti. Ir taip kiekvieną kartą, kai tik jis paimdavo skaityti knygą, bematant pradėdavo „kruopas virti“. Jam porą kartų pasakiau: „Tau, Antanai, ši knyga – tikri miego vaistai: vos paimi rankosna, ir nuyvsti.“ Jis į mano ironiją labai nuoširdžiai atsakydavo: „Nusilakstau per dieną, ir mane miegas ima.“ Aš jį nuramindavau savo motinos išmintimi: „Ką dirbi – vis kitam, o ką pamiegi ar patingi – sau.“ Per gerą pusmetį jis tos knygos atskaitė iki 62 puslapio. Savas literatūros naujienas jis daug greičiau perskaitydavo ir daug daugiau, negu aš. Ir kai pagalvoju, iš to nebuvo jo poezijai skriaudos.

O jo miegas buvo ne eilinis. Jis ateidavo pas mane, būdamas karo mokykloje. Įėjęs vietoj „labas!“ sakydavo: „Ar neleistum man truputėlį prikristi ant lovos?“ Užsistatydavo žadintuvą (manimi nepasitikėdavo), atsileisdavo diržą, guldavo ir taip nenusirengęs miegodavo, iki jį laikrodis prikeldavo paskutinę minutę. Suskambėjus laikrodžiui, šokdavo, imdavo kepurę ir tardavo: „Palydėk mane iki autobuso, žodžiu persimesime!“ Diržą segdavosi ir tvarkydavosi lipdamas laiptais ir vis sakydavo: „O, kad dabar taip nereikėtų grįžti, tai miegočiau iki ryt vakaro!“ Visai jis su savo miegu karo mokykloje vertėsi: per paskaitas ant cementinių grindų po suolu, kine ir taip toliau. Kartą, skundėsi, vos neįkliuvo: ėmė jis po suolu pačiame pasienyje ir taip užknarkė, kad net lektorius turėjo nutraukti paskaitą, bet tasai buvo ne kariškis, tai visa taip laimingai ir baigėsi.

Pirmaisiais metais man jo miegas gerokai įsipyko. Keldavau septintą valandą, pasiklodavau lovą, prausdavausi, pusryčiaudavau, o jis miegodavo: keldavo devintą ir vėliau. Visada prašydavo: „Išeidamas susuk kavinuką į rankšluostį, kad kava neataušų.“ Jei užmiršdavau ar nespėdavau tai padaryti, jis mane atšaukdavo iš koridoriaus ir net iš kiemo. Man ypač būdavo pikta, kad jis iš savo lovutės nesikėlęs pats tai galėjo padaryti be didelio vargo. Jei negrįždavau, tai ir vartuose girdėdavau jo riksmą: „Jonai, nebūk kirvis, įsuk kavą!“

Miškiniui vasarojant radau kompanioną ir persikėliau į Vytauto prospektą – prieš Parodos gatvę. Rudeniop grįžęs, prašėsi priglaudžiamas, iki pats rasiąs kur kokį kampą. Mano kompanionas, toks Kazimieras Knyva, su kuriuo taip pat labai gražiai ir ilgai, dar ilgiau negu su Miškiniu drauge gyvenau ir kurį tūli įtarė rašant, nors jis į raštą jokių pretenzijų nereiškė, buvo to pat krašto žmogus ir Miškinį gerai pažino nuo pat jaunystės, labai nenoromis jį priėmė pernaktoti. Rytojaus dieną, grįžę iš tarnybų,

pastebėjome, kad mūsų naktigultininkas tvirtai ir pastoviai kuriasi bei tvarko savo rakandus. Paklaustas pareiškė, kad kambarys gana erdvus ir kad lengvai jame trise sutilpsime, be to, kad jau susitarė su šeimininke. Nei man, nei mano kompanionui tasai jo žygis nepatiko, bet jis kietai laikėsi savo principų. Tikrumoje buvo per ankšta, ir nebuvo kitos išeities, kaip tik traukti degtukus – kuriam kraustyti. Norėjome į burtą įtraukti ir Miškinį, kad ir jis laimę pamėgintų, nors į tai daug vilčių nedėjome, nes jis turėjo laimę ir tikrai būtų likęs, bet tai norėjome padaryti, kad būtų išlaikyta forma, tačiau jis tai rado vaikiška ir nerimta. Po ilgų kalbų galop sutiko degtukus palaikyti. Mano kompanionas traukė pirmasis ir nudžiugo ilgąjį ištraukęs, juodu jautė viens kitam stiprų antagonizmą, nes vienas apie kitą žinojo tokių paslapčių, kurių aš nežinojau, be to, Miškinis jį mėgdavo paėsti. Mudu su Miškiniu likova.

Tai buvo pradžia mūsų totalitarinio režimo, kai dar nebuvo aišku, kas laimės: ar šepečiu pašiaušusis plaukus, ar barzdyla. Visas miestas gandas ir paskalomis gyveno, ir visi tai nešiojo. Lankydavau J. A. Herbačiausko paskaitas. Reguliamine būdavo: Wyspianski, Norwid, Żeromski ir panašiai, o auditorijoje – vis tie patys: Smetona su šeima ir Voldemaras su meilužėmis. Pirmąjį garbino nuobodžiu filosofijos profesorium, o antrąjį stačiai kretinu. „Nesuprantu – sakydavo jis nuo katedros, – kaip tasai kretinas, tapęs ministru, galėjo pasidaryti įdomus vyras?!“

Herbačiauską pažinau dar gimnazistu būdamas. Aš 1926 metų rudenį pamačiau jį Meno mokykloje besiginčijantį su latvių dailininku Suta. Svečias buvo kiek storžievis: jis su purvais maišė mūsų Čiurlionį ir tvirtino, kad Žaliakalnio lūšnose daugiau meno, negu Čiurlionio beprotiškuose kliedėjimuose. Herbačiauskas pasiuto: žaibais ir perkūnais spjaudėsi, bet latvis buvo kietas ir laikėsi savo. Juozas Albinas iš apmaudo net balkonėlin pasilipo ir šaukė: „Neklausykite, ponai, šito latvių nepraustaburnio muziko!“ Špygą jam parodė, spjovė į jo pusę ir, ranka rodydamas duris, rėkė: „Lauk!“ Latvis šypsojosi ir buvo patenkintas visu tuo triukšmu, kuris jau buvo į tikrą bobturgį pavirtęs.

Tai buvo keistas, tikrai nemūsiškas žmogus, nors kilimo buvo tikras zanavykas. Jis pirmasis buvo pradėjęs skelbti modernius meno ir literatūros šūkius savo *Gabijoje* ir polemikose su Druskium – Jakštu – Dambrausku. Juodelis ten pat, Meno mokykloje, jį pakvietė gimnazijon su paskaita, po kurios (prieš tai buvo trumpas literatūros vakaras, ir aš buvau skaitęs porą dalykėlių) jis mane kamantinėjo, kokių aš principų laikausi literatūroje, ką aš žinau apie provansalų poeziją (buvau, be kita ko, skaitęs romaną apie Provanso Loransą), bet aš jam nieko negalėjau pasakyti apie principus, kurių ir pats nežinojau, ir apie provansališką poeziją nieko negalėjau pasakyti. Jis tik išsižiojo, plačiai išplėtė plasnojančias rankas ir nieko nepasakė. Bet tai reiškė, kad su tokiu nėra ir kalbos. Gal dėl to ir mano horoskopas buvo nekoks, ir mano žvaigždės negeros.

Šamojo jisai turėjo ir gal net plačiai nušvintančių idėjų, bet skeptiškuose lietuviuose jis prozelitų nerado ir daugis iš jojo rankovėn kikenė. Atsimenu, vieną naujaromuvių trečiadienį kalbėjo majoras Tomkus apie tautinį meną. Herbačiauskas pradėjo spragsėti, kaip ugnin įmesta žalia skuja: „Nesuprantu, ką tas pilietis kalba! (Jis tą pilietį labai gerai pažino ir kavinėse vakarus su juo praplepėdavo). Prašau žodžio! prašau man žodžio! Pilieti! Pakaks, pakaks. Sakau, pilieti, – ppak-kakss! Pagal tą pilietį atrodo, kad menas bus tautinis tik tada, kai dailininkas nupieš Nemuną ir jame besimaudančią tautinę vyriausybę. Ne, pilieti, klysti! Jei dailininkas gerai nupieš ir kopūstą, tai ir tas kopūstas bus tautinis menas!..“

Kartais jis kalbėdavo graudžiai, kartais apokaliptiškomis vizijomis. Jis jau buvo pakilęs lenkuosna kakti, kai vieną kartą prisėdau prie jo pas Konradą*. Ilgai jis susimąstęs tylėjo, paskui garsiai, lyg vienas sau, pradėjo pasakoti: „Jei aš valdyčiau Lietuvą, tai užtraukčiau pusės milijardo paskolą ir pastatychiau kiekvienam mūsų sodiečiui mūro trobesius su giliais ir tvirtais pamatais. Ateis laikas, kai kiti nušluos šiuos mūsų visus pilkus medžio namelius. Mūsų sodietis turi giliai šion žemėn įsitvirtinti...“

* Konrado kavinė – menininkų kavinė prieškariniame Kaune, Laisvės al. 45, pavadinta savininko Makso Konrado vardu. (Red.)

Man su juo visą laiką nesisekė. Jo išleistuvėse, suruoštose keliais mėnesiais prieš jojo išvykimą, pasakiau pirmą viešą kalbą. Jis piestu pašoko, dūrė į mane išilgai ilgo stalo pirštu ir tarė: „Kaip aš galiu pasilikti tame krašte, kur taip supuvęs jaunimas? Jis nori, kad aš nusilenkčiau Lipčiui-pipčiui, Šeiniui-ikniui!..“

Tik iš traukinio lango jis rimtai ir susigraudinusiai šypsojosi ir kartojo: „Pasiliecate sveikučiai! Sveikučiai, sveikučiai, sveikučiai – pasiliecate!“ Šalia jo stovėjo sausa, kukli ir tyli kaip šešėlis, ponija, kuriai buvo lygu likti ir lygu keliauti. Nesu matęs žmogaus veide tokios rezignacijos, tokio abejingumo kaip josios. Ji visur jį sekė ir beveik su juo vienu kalbėjo. Nežinau nei kas ji buvo, nei iš kur ji kilusi, bet tuos paskirus žodžius, kuriuos ji kartais pasakydavo, tardavo, regis, be svetimo akcento, nors senoviškai.

Jam išvažiavus, Varšuvos rašytojų organe *Wiadomości literackie* buvo tilpęs mano rašinys: „Keturi laisvosios Lietuvos žingsniai“, kur aš jį paminėjau gal be tinkamo respekto. Atrašė jis J. Keliuočiui laišką, kur, be kita ko, buvo šis sakinytis, paskirtas mano garbei: „O jūsų Aleksandravičiui tik kumeles kaustyti (po mano nuotrauka tame laikraštyje buvo mano trumpa biografija ir pažymėta, kad kalvio sūnus), o ne Lietuvą reprezentuoti užsieniuose.“

Universitete Miškinis jo neklausė – nemokėjo lenkiškai ir nenorėjo blaškytis, tai yra klausyti tokių dalykų, kurių jo programoje nebuvo. Jam turėdavau būdingesnes ir juoba riebesnes jo paskaitų vietas papasakoti. Per dienų dienas besitrindamas universiteto koridoriuose ir mėgdamas kiekvieną sutiktą prakalbinti, jis atsivesdavo supažindinti daug naujų pažinčių-talentų: Juozą Grušą, Jokūbą Liaudą, Juozapą Banaitį ir kitus. Kiekvieną atsivestąjį jis čia pat keldavo į padanges, jog kuklesni, jo giriami, rauda putino uogomis, nors ne vieną po poros dienų jis tokiu pat būdu maišydavo su dumblais. Ko nemėgdavo – visa, kas jam širdy buvo, drėbdavo į akis. Tokiais atvejais jis buvo kandžiai užgaulus, žiaurus ir kartais neteigus. Jo daugis už tai nemėgo. Mane jis visada mėgo, kaip ir aš jį. Nežinau už ką, bet mėgo ir rūpinosi daugiau nei giminė, nei brolis. Jis man dažnai sakydavo: „Štai mudu! mudu abu ne kirviai ir ne nuodai. Kiek metų mes drauge pragyvenom, kiek bendrų kalbų prikalbėjom, kiek drauge prirašėm, o nai niekad vienas kitam skriaudos nepadarėm, nai niekad vienas kito žodžio-žodelio nepasisavinom!“ Jį jaunesnieji sekavo. Kitas jo vietoj gal būtų džiaugęsis ir didžiavęsis, o jis pyko: „Niekšai, vagys – mane profanuoja!“

Prieš sėsdamas prie šio rašinėlio, perbėgau jo keliolika man rašytų laiškų. Rašytų mano sunkiausiomis dienomis. Visi nervuoti, kapoti, skubūs, sausu raporto stilium rašyti, bet visi: „Gal tau ko trūksta?.. Aš vis išpešu tai šen, tai ten net apvalesnę sumelę ir pasiunčiu tau, tik nežinau, ar tu gauni. Rašyk, ko tau reikia.“

Štai jo paskutinis laiškas: „Turėčiau daug širdies išlieti ant šio balto popierėlio, betgi jo apimtis, kaip matai, to padaryti neleidžia. Tavo sugrįžimui turiu užkasęs giliai į žemes butelį stipraus gėralo. Jei aš numirčiau, atkas mano artimieji, ir turėsi tada išlakti vienas. Bet ne, to būti negali. Rašyk, duok žinot apie save, nes dėl tavęs labiausiai jaudinamės mes du žmonės Lietuvoj – tavo tėvas ir aš. Kadangi mes abu žmonės neblogi, tai tau to turi pakakti...“ Daug gerų draugų turėjau ir tebeturiu, bet jų neužgausiu nei vieno, jei pasakysiu, kad aš jam lygaus draugo neturėjau ir galbūt neturėsiu.

Šiandien man daugiau prisimena ne tai, kad jis man medžiagiškai padėjo, bet kad jis mane kūrė savo poezija, savo nuotaika ir savo polėkiu, kurių nei aš, nei jis popieryje nepalikome. Buvo jautrus, akylas, jausmingas. Jis mylėjo savo žemę ir sielojosi ja. Kadangi nebuvo taip, kaip mudu norėjome, tai jis kalbėjo graudžia ironija. Mes dalinomės duona ir poezija. Abu panašaus vargo vaikai, ir ne taip jau mums būdavo lengva ir linksma gyventi, bet smagu ir miela. Jo talentas buvo labai populiarus, trubadūriškas – kai kuriems savo dalykėliams yra sukūręs ir paleidęs melodijas. Po Maironio jis vienas paliko lyrinių poemos formos pavyzdžių: „Meilė rudeniniam palte“, „Keturi miestai“ ir kitas.

Kartą mudu su Miškiniu stebėjome šermenių procesiją: labai iškilmingai laidojo atentate kritusi karininką Gudyną. Ėjo visa valdžia (abi viršūnės), ministrai ir... gaisrininkai, geležinkeliečiai, laiškanėšiai...

Visi – nuo pačios apačios iki pačių viršūnių – susikrimtę. Tarė Miškinis: „Ag gaila žmogaus, bet kam čia dabar visa ta tarnybiška hipokrizija...“ Parėjęs namo, parašiau baladę apie karaliaus šunį.

Lygiai po metų ėjova mudu su Miškiniu alėja ir matova, kad prie teatro stovi būrys žmonių ir kažkas garsiai kalba. Ėjova pažiūrėti: Voldemaro vilkai minėjo žuvusio karininko metines. Dar mums liko keliolika žingsnių prie tos vietos, kai atsisuko į mano pusę oficialusis valdžios literatūros kritikas ir tarė: „Vyrai, mes minime didvyrį, o štai ateina pasityčioti žmogus, kuris velionį prilygino šuniui!“ Ir pradėjo deklamuoti. Visos voldemarinių vilkų akys atsisuko į mano pusę, bet vis dėlto nekando. Buvo apmaudu, kad recenzento akylumas tik tiek siekė. Gaila man buvo aukos: su jo broliu mokiausi vienoje mokykloje, iš matymo pažinojau jį patį ir jo tėvus – visus šaunius lietuvius. Eilės ne jam buvo skirtos, bet karaliams ir tarnams...

Dabar, kai tie dalykai toli, visa tai atrodo menka, bet anuomet tai atrodė ir buvo nemalonu ir kartu. Niekad mudu labai daug laisvės netroškome. Menininkui reikia laisvės su saiku, jam reikia, kad tiesos skelbimas būtų surištas su rizika ir pavojumi. Ir tik dėl tos priežasties opozicijos menininkai yra stipresni už pozicijos menininkus. Tokia jau atavinė ir likiminė menininko rolė, toks jo pašaukimas. Kai menininko laisvės jokie saitai nevaržo, jis norėdamas būti tradiciniai drąsus, iškrypsta iš tikrojo kelio ir nukreipia savo drąsą į neesminius gyvenimo reiškinius. Tai mes matome nūdienos menininkų darbuose, kurių palinkimas šokuoti reiškiasi obscenijoje, patologijoje ir net gamtos reikalų pavaizdavime, lyg tai būtų šių dienų opiausios ir svarbiausios problemos. Kalbu ne kaip pilietis, kaip menininkas apie tuos laikus ir visai nuoširdžiai tvirtinu, kad man laisvės buvo gana. Tik papasakotas nuotykis dėl baladės tai įrodo: man nieks tos baladės nedraudė skelbti ir viešai skaityti, jei vietoj Smetonos būtų buvęs Voldemaras ir vilkai būtų buvę padėties viešpačiai, ir tos laidotuvės būtų mane taip paveikusios, tai būčiau radęs formą išreikšti tą pačią mintį taip, kad ji būtų galėjusi išvysti dienos šviesą. Miškinis buvo atviresnis. Jis rėkė, bet degino blusas, ne kailinius.

Savo eiles jis skaitydavo pasipūtęs, o kartais net arogantiškas, sakydamas, kad taip poetui reikia. Daugj užgaudavo jo laikysena, bet ji buvo jo būde ir kraujuje, jo prigimtyje ir temperamente. Ką jis mėgo, mėgo be rezervų, o ko nemėgo, nemėgo garsiai ir į akis. Jis mėgdavo šaunius žmones: Binkį, Rimydį, Grušą... Ieškodavo žmonių su žiburiu, nekreipdamas dėmesio į pažiūras, išsilavinimą ir profesiją. Šaunumas ir polėkis jam buvo visa žmogaus vertė. Vargas buvo tam, kuris jam buvo ar bent atrodė esąs kirvis, nuodas ar muilas. Tokį, jei buvo silpnesnis, jis valgė be duonos, be druskos ir – pasigardžiuodamas...

Jei man jis parvesdavo kokią nors naują savo pažintį, tai paklausdavau: „O ką jis rašo?“ Atšaudavo: „Ne, nerašo, bet poetas!“ Poetas buvo jo aukščiausia žmogaus kategorija. Kai jį kas pavadindavo ponu poetu, tai jis jausdavo šventą pareigą pastebėti, kad prie poeto nereikia pridėti pono, nes tai savaime aišku, kad piemu negali būti poetas.

Mūsų gyvenimas tolydžio grindėsi maurų pluta ir paliestas dvokė. Miškinis sakydavo: „Kiaulėjame ne dienomis, bet valandomis“. 1929 metų pirmoje pusėje pasirodė P. Juodelio *Pjūvis*. Miškinis į tą žadėjusį periodiškai eiti žurnalą atsivedė savo brolių Motiejų ir Jokūbą Liaudą (kiek vėliau). Pradžioje buvome tik keturi, neįskaitant Algirdo Jakševičiaus, kurs mums tik žurnalo viršelį papuošė, ir mes jį guodėme, kad jis, nors nedaug, bet storai parašė (žurnalo vardas jo buvo padarytas mėgdžiojant rankos raštą, tai juokėmės, kad jis ne plunksna, o pirštu rašo). Redaktorius turėjo nelaimės įdėti į pirmąjį Juozo Baldausko rašinį apie formalinį metodą, kur buvo citatų penkiomis ar šešiomis svetimomis kalbomis. Tą straipsnį, neatsimenu tik kur, pašiepė Vincas Rastenis. Miškinis užrūgo ir kartojo: „Tik mudu žurnalą, Jonai, ant savo pečių nešame. Jei redaktorius visą laiką ieškos bendradarbių visuose skiedrynuose, tai aš išeinu“.

Tai buvo pirmoji mūsų didžiosios spaudos praktika. Karo cenzūra buvo ne tiek žiauri, kiek kvaila, neakyla ir formališka: braukdavo iš akies. Neturėjome reikalo ir tikslo kovoti su valdžia, ribojomės vien literatūros reikalais ir klausimais. Antrąjį numerį spaudėme pas vokiečius – kažkokio ten „beobachterio“ spaustuvėje. Cenzorius, matyt, norėdamas parodyti savo galią, o gal tik priminti, kad jis nuotraukas

skaito, savo pieštuku išarė išakėjo, nubraukdamas net tokius nekaltus (ir pozicinius!) sakinius, kaip: „Atimk mums tik vieną didelį ir šventą žodį *tauta*, ir nieko neliks.“ Redaktorius nusiminė, ir ne tiek dėl to, kad reikėjo beveik visas numeris perredaguoti (tai yra – perrašyti), bet kad nubraukė pacituotą sakinį. Vokiečiai mums reiškė užuojautos. Jų buvo du. Vienas vokišku atidumu perskaitė visas nubrauktas vietas, patraukė pečiais, tylėdamas pakraipė galvą ir pusbalsiu tarė savo bendrui: „Aber doch is es nicht „priešvalstybinis!““ Mus visus nustebino, kad vokiečiai geriau orientavosi lietuviškuose dalykuose, negu patys valdžios pastatyti cenzoriai. Cenzūruojamos būdavo rinkinio nuotraukos, ne rankraščiai. Be to, išcenzūruotos vietos reikėdavo užkišti, ir vėl ta pati komedija prasidėdavo iš naujo.

Miškinis tokiose valandose būdavo tikra paguoda: jis tol leisdavo savo sparnuotus žodelius cenzoriaus adresu, kol visi atgaudavome nuotaiką ir ūpą, o čia jis būdavo gausus ir išradingas. Buvo graudu gyvent, bet smagu ir miela, nes mums rodėsi, kad mes kalnus verčiame. Skolos ir kiti nepoetiški dalykai pasmaugė *Pjūvį* su trečiu numeriu. Juodelis atsiskyrė ir nuėjo savais keliais – mudu likova vienu du. Turėjome ieškoti savo eilėms vietos tai šen, tai ten, bet jau mums buvo atviros visos durys: niekad nesisiūlėme ir prašomi branginomės ir visiems skundėmės, kad mums neleidžia patiems savo eilėmis pasigrožėti, dar rašalui nenudžiūvus išgrobsto.

Juodelis prie naujų draugų, atrodė, sunkiai bepritapo: ateidavo vis dar pas mane su senais draugais kortomis palošti. Miškinis lošdavo visa siela ir visu kūnu. Jis buvo įsitikinęs, kad galys išlošti tik tada, kai partneriai išeina iš kantrybės, ir to siekė visomis išgalėmis bei priemonėmis, bet ten visi, gal išskyrus tik ramų Juodelį, buvo dantyti. Kai Miškiniai nesisekdavo, jis tik tempą greitindavo. Taškus rašydavo kariškai griežtas ir tvarkingas Jokūbas Liauda. Miškinis vis tiesdavo kaklą pažiūrėti, kiek dar jam stinga, ar kiek dar jam lieka, bet kortų sekretorius tardavo, uždengęs delnu popietį: „Tu netiesk savo kaklo, o paklausk – pasakysiu!“ Tiesą pasakius, Miškinio mūsų lošimai neviliojo: kortose jis pripažino tik „akį“, kaip muzikos instrumentuose – tik armoniką. Smuikininkų jis kitaip ir nevadino kaip lentų pjovėjais.

Kai pagyvėjo literatūrinis gyvenimas: *Naujoji Romuva*, *Sakalas*, *Literatūros naujienos*, premijos, vakarai, – jau buvo kas kita, bet vis tiek ir tada vieni tuko ir tvirko, kiti skurdo ir kentė. Mudu įsijungėme į visą rašto žmonių šeimą. Miela ir šauni ta šeima buvo, nors paskiruose broliuose rašytojuose visko buvo: buvo, anot Miškinio, aukso žmonių, bet nestigo ir kirvių, nuodų ir muilų. Girai vadovaujant ta šeima pradėjo kriksti. Mums tada atrodė, kad viso priežastys glūdėjo Liudo Giros būde, bet, vieną kartą atsitiktinai pasikalbėjęs su viršaus alaus stiklą išgėrusiu Giros adjutantu Danu Pumpučiu, pasakiau Miškiniai, kad tos priežastys glūdėjo gerai užmaskuotoje programoje.

Literatūros vakarai būdavo šaunūs ir įspūdingi. Vieną jų, menu, organizavo Binkis, o tas žmogus organizacijai daug laiko neskyrė: „Eidamas į stotį, perkalėdosiu visus, ir baigtas bus kriukis.“ Ateina pas mane Miškinis ir klausia: „Ar tave Kazimieras kvietė į Vilkaviškį?“ Sakau: „Ne.“ Jis nusišypsojo ir tarė: „Tai kirvis! Jis man liepė tave paimt. Einam dėl visa ko pas mane, bet mes nevažiuosim. Kitą kartą žinos, kaip reikia poetus pakviesti...“

Jis tada gyveno Miškų 13! Saugiausia, sakydavo, gyventi pačioje žvalgyboje... Parsivedė jis mane pas save dar gerai prieš traukiniui išeinant ir sako: „Nusiauk kojas. Aš gulu lovon, o tu išsitiesk ant sofos. Jei ateis Kazimieras, sakysim, kad miegam.“ Vos sugulėm, įeina Binkis su Rimydžiu. Pažiūrėjo jis į vieną ir į kitą ir klausia: „Kas čia dabar? Kodėl jūs neinat į stotį?“ Miškinis: „Darum, dos nemokėjai pakviesti!“ Binkis: „Vaikine, neerzink šimų!.. Turbūt tu dar manęs pikto nematei... Tai pasistenk, kad ir nematytum. Aukitės man greičiau batus, ir einam!“ Miškinis bambėdamas apsiavė batus, ir išėjom. Jis visą kelią buvo irzlus ir priekabus, be ūpo. To savo neūpo tulžį jis išliejo ant vienos kolegės. Kadangi ir toji buvo nepėsčia, tai juodu susibarė. Rimydis kurį laiką nuošaliai laikėsi, bet staiga ir tasai perėjo Miškinio pusėn. Traukiny kilo tikras barnis. Binkis juos kiek apmalšino, bet juodu visą kelią, lyg neužgesinti degėšiai, vis įsiliepsnodavo ir spragsėdavo.

1938 metų vasarą jis mane aplankė Prancūzijoje. Prancūziškai mokėjo porą žodžių, bet kiekvienam sutiktam prancūzui jis juos visus išsakydavo. Mane vesdavosi į parduotuves, bet demonstratyviai

neleisdavo teikti pagalbos. Apie jį susirinkdavo visas būrys žmonių, o jis to ir teieškojo. Visus kalbino ir savo žodžiais taip giedrai džiaugdavosi, kaip džiaugiasi tik kūdikis savo pirmaisiais žingsniais. Ten jį ilgai minėjo kaip šaunų, mielą ir linksmą žmogų, mokantį be žodžių užkrėsti visus savo nuotaika ir ūpu. Man jis didžiavosi: „Jonai, ar tu matai, kaip lietuvis gudrujį prancūzą sąmoju paima?!“ Pagalvojau, kad ne laiku jis gimė ir ne tą profesiją pasirinko: tai *commedia dell'arte** aktorius – improvizatorius.

Ne, jis buvo poetas iki kaulo smegenų. Ir poetas, kaip jis dažnai pats mėgdavo pasakyti, iš Dievo malonės. Argi aš jo būčiau nepažinęs? Buvo kraštų, ne vidurio žmogus: ką mėgo, tai iki galo, ko nekentė – taip pat. Jis paliko nuostabiai trapių poezijos eilučių, kurios niekad nesens:

*Niekur nėra tokio miško, kaip mūsiškis –
Ant puselių, kaip varpeliai, skamba šiškos...*

Jis buvo ištikimas poezijai ir savo žemei. Ką jis daugiau mėgo ir mylėjo – tą žemę ar poeziją – sunku pasakyti, nes jis tų dalykų neskyrė ir vienos be kitos neaprupė ir nesuprato. Jo poezija dėl to yra labai arti tos žemės ir tos dienos, kur jis gyveno. Dėl to jo poezija yra laikas ir vieta. O gyvenimas nestovi, dėl to dažnai atsitinka, kad šios dienos žaizda tampa rytdienos anachronizmu:

*Rūstavo vėtra vakar
Po kalnus ir pašlaites
Kad tu likai be Vilniaus
Kad tu likai našlaitė.*

Šiandien jau trečioji strofos eilutė yra tik istorinis faktas, kuris jau nekalba taip, kaip kalbėjo prieš keliolika metų. Tai yra šiurkštus pavyzdys, bet panašių dalykų galima sutikti ir labiausiai nuo savo dienos atitraukto ir abstraktaus poeto, nes niekas nėra tikrai atsijęs nuo savo gyvenamojo laiko ir vietos. Tačiau kiekviena dienos žaizda yra ir pačios istorijos žaizda, kuri visada palieka randus. Dėl to poezija dažnai apmiršta ir vėl atgyja. Dažnai prisimena Maironio:

*Jeį po amžių kada skaudūs pančiai nukris
Ir vaikams patekės prasiblaivęs dangus,
Mūsų kovos ir kančios, be ryto naktis –
Ar jiems besuprantamos bus?*

Juk ir tokį abstraktų pasakymą „po amžių kada“ laikas apvilia, ir šiandien niekas laisvės lūkesčio amžiais nematuoja, betgi tik laiko patirtis padarė mus taip nekantrius.

Prisiminęs Miškinį, pasijuntu likęs vienas kaip pirštas. Jis buvo geriausias mano draugas. Tai buvo daugiau negu draugystė, tai buvo gyva poezija, prieš kurią mudviejų prirašytoji tėra tik blankus šešėlis. Mano poezijos vienintelis akstinas ir vienintelis šaltinis buvo gyvi žmonės: Juodelis, broliai Miškiniai, Binkis ir dar vienas kitas. Kai jų netekau, pajutau, kad mano poezijai daugio stinga, o stinga kaip tik tų žmonių, su kuriais įgydavau ir atgaudavau savo sparnus...

Jonas Aistis, *Raštai II*, Chicago: Ateities literatūros fondas, 1993, p. 203–222.

* *Commedia dell'arte* (italų k.) – taip pat žinoma kaip „Italija komedija“. Tai – keliaujančių profesionalių aktorių trupių vaidinami improvizuoti humoristiniai vaidinimai, plitę visoje Italijoje XVI a. Savo prigimtimi *Commedia dell'arte* buvo panaši į šių laikų tradicinį džiazą: improvizuotą, bet paremtą aiškia struktūra, tradicinėmis temomis, iš anksto apgalvotomis priemonėmis ir visada paliekantį erdvės laisvai improvizacijai bei naujoms idėjoms. (Red.)